

Uudelleen ajankohtainen Ariès

Miksi on tarpeellista palata mentaliteettien historian peruskysymyksiin? Miksi on hyödyllistä kaivaa kirjahyllystä Philippe Arièsin suositut tutkimukset lapsuuden tai kuoleman historiasta? Ovatko hänen työnsä jo sellaisia historiantutkimuksen klassikkoja kuin Jacob Burckhardtin *Renessanssin Italian kulttuuri* tai Johan Huizingan *Keskiajan syksy*? Millaisia historiantutkimuksen peruskysymyksiä Arièsin teosten avulla voi hahmotella? Arièsin työn uudelleenarvio toimii tässä teoksessa kokoavana asenteena, pohdinnan keskipisteenä, josta yksittäiset tekstit lähtevät eri suuntiin. Suunniksi olemme valinneet historiateorian ja Arièsin itsensä mentaliteettien historiaan avaamat kentät: lapsuuden, kuoleman, yksityiselämän ja seksuaalisuuden. Mentaliteettien historian monipuolisena tutkijana Ariès sopii hyvin tällaiseksi risteysasemaksi. Näistä teemoista etenkin lapsuus ja kuolema askarruttavat suomalaisia historiantutkijoita tälläkin hetkellä. Lapsuusteeman osalta viittaa Sari Katajala-Peltomaan ja Ville Vuolannon tutkimukseen *Lapsuus ja arki antiikissa ja keskiajalla* (2013) ja erittäin suositun kuolemankulttuurin tutkimuksen osalta äskettäin perustettuun Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seuraan ja sen ylläpitämään verkkolehteen *Thanatokseen*. Katajala-Peltomaan ja Vuolannon teos on myös esimerkki Arièsin ajattelusta ”historian salaisuutena”, sillä hänen ajattelunsa esittelyssä kirjoittajat selvästikin nojaavat enemmän amerikkalaisten tutkijoiden Ariès-tulkintoihin, joissa ranskalaisen tutkijan oma ääni jää lähes kuulumattomiin.

Mentaliteettien historian keskeisenä vaikuttajana Philippe Ariès on suuresta maineestaan huolimatta usein jäänyt vain rutiininomaisten mainintojen varaan. Esimerkiksi Peter Stearnsin toimittamassa haku-teoksessa *Encyclopedia of Social History* (1994) Ariès mainitaan eri hakusanojen yhteydessä peräti kahdeksan kertaa.¹ Hänet mainitaan

useammin kuin monet tunnetut saman sukupolven aikalaishistorioitsijat, ja jopa useammin kuin Marc Bloch ja Lucien Febvre (kumpikin saa osakseen vain viisi mainintaa) tai Fernand Braudel (seitsemän mainintaa) ja Emmanuel Le Roy Ladurie (kaksi mainintaa). Ariès tuodaan tässä hakuteoksessa esille lapsuuden, perheen ja kuoleman historian yhteydessä. Lisäksi hänet mainitaan mentaliteettien historian pioneerinä. Viittaukset hänen työhönsä ovat kuitenkin varsin yksioikoisia ja monesti suorastaan harhaanjohtavia. Esimerkiksi hakuteoksen artikkelissa ”Mentalities” Ariès putkahtaa esille vain kuoleman historian tutkijana.²

Lähes jokaisessa *Encyclopedia of Social History* -käsikirjan viittauksessa puhutaan Arièsin uraauurtavasta, vuonna 1960 ilmestyneestä teoksesta *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, joka käännettiin englannin kielelle jo 1962. Tuolloin tunnettuja *Annales*-suuntauksen teoksia oli englanniksi saatavilla vain Marc Blochin *The Historian's Craft* (engl. käännös 1954) ja kaksiniteinen monografia *The Feudal Society* (engl. käännös 1961) sekä Lucien Febvren varhainen maantieteen ja historian suhdetta pohtiva teos *The Geographical Introduction to History* (1925) ja hänen esseensä *Martin Luther* (1930). 1950-luvulla saatiin englanniksi vielä Blochin 1928 julkaisema artikkeli vertailevasta historiasta ”A Comparative History of European Societies” (1954). Siten Arièsin teos edusti englanninkielisille lukijoille pitkään ainoata esimerkkiä ranskalaisen historian tutkimuksen uudesta kukoistuksesta sodan jälkeen. Arièsin näkyvyyttä lisäsi 1970-luvun alussa Yhdysvalloissa pidetty luentosarja länsimaisesta kuolemasuhteesta *Western Attitudes toward Death*, joka ilmestyi välittömästi lyhyenä ja helposti lähestyttävänä esseenä.³ Arièsin pääteoksen varhainen vastaanotto Yhdysvalloissa on luonut hänen teoksestaan hyvin erikoisen kuvan. Se on tunnettu ja tunnustettu, mutta samanaikaisesti hänen käsityksensä lapsuuden historiasta leimataan lähes poikkeuksetta erehdykseksi tai ainakin liioitteluksi. Marjatta Rahikainen kertoo jäljempänä artikkelissaan, miten tämä erikoinen käsitys Arièsin hypoteesista syntyi *Centuries of Childhood*-teoksen amerikkalaisen käännöksen ansiosta.

Edellä kerrotun valossa Philippe Ariès vaikuttaa enemmän historian tutkimuksen tutkimuskohteen laajentajalta kuin historiallisen ajattelun kehittäjältä. Hyvä esimerkki Arièsin hahmottamisesta historian-

tutkimuksen laventajana on Michael Andersonin suosittu oppikirja *Approaches to the History of the Western Family* (1980). Siinä *Centuries of Childhood* määrittellään perhehistorian pioneerityöksi. Se esitellään ”merkittävänä teoksena, joka kattaa enemmänkin kuin lapsuuden ja on ollut inspiraation lähteenä kokonaan uudelle lähestymistavalle perhehistoriaan”. Ariès saa osakseen pelkkää ylistystä, kun taas perhehistorian muita moderneja klassikoita moititaan karkean liioittelevista yleistyksistä (Edward Shorter), käytetyn aineiston sosiaalisesta vinoudesta (Lawrence Stone) ja esityksen hajanaisuudesta (J. L. Flandrin).⁴ Arièsin inspiroivan lähestymistavan omaperäisyys jää Andersonilta kuitenkin tarkemmin määrittelemättä.

Patrick H. Hutton on teoksessaan *Philippe Ariès and the Politics of French Cultural History* (2004) tuonut esille runsaasti uutta materiaalia Arièsin urasta ja valottanut kokonaisvaltaisesti hänen ajattelunsa kehitystä.⁵ Aikaisemmassa teoksessaan *History as an Art of Memory* (1993) Hutton omisti jo yhden teoksen luvuista Arièsin historiakäsityksen esittelylle painottaen erityisesti tämän suhdetta viime vuosikymmeninä historiantutkimuksen erääksi keskeiseksi teemaksi nousseeseen muistamisen problematisointiin.⁶ Vuoden 2004 teoksessaan Patrick Hutton kytkee Arièsin erityisesti mentaliteettien historian traditioon nostaten hänet samalla erääksi sen keskeiseksi pioneeriksi. Huttonille Ariès oli ”marginaalien mies”, lähes koko uransa akateemisen maailman ulkopuolella rakentanut yksinäinen kulkija, joka nosti tutkimuksen keskiöön aiemmin vähäarvoisina pidettyjä ilmiöitä. Huttonin teokset mahdollistavat Arièsin panoksen vertailun muiden tutkijoiden käsityksiin. Niiden antaman esimerkin innoittamana järjestimme syksyllä 2004 pienen seminaari-istunnon, jossa palasimme hänen tutkimuksensa perusteemoihin. Nämä tiiviit alustukset julkaistiin *Tieteessä tapahtuu*-lehdessä loppuvuodesta 2005.⁷ Tässä teoksessa laajennamme tätä materiaalia huomattavasti sekä täydennämme sitä kokonaan uusin teemoin ja uusin kirjoittajin.

Mentaliteettien historian uudelleenarvion tarpeen voi todeta muutenkin kuin Arièsiin viitaten. Erityisesti ajanjaksolla 1970-luvun puolivälistä 1980-luvun puoliväliin historiantutkimuksessa tehtiin niin monia rinnakkaisia avauksia eri suuntiin, että monet niistä väistämättä käsiteltiin – ja käsitellään edelleen – liian ylimalkaisesti. Mentali-

teettien historia, arkipäivän historia ja mikrohistoria saattoivat ainakin aika ajoin puuroutua käsitteinä siten, että ne joidenkin mielestä alkoivat tarkoittaa samaa asiaa.⁸ Historiateoreettisessa keskustelussa käytetäänkin aika ajoin periaatteessa hyvää tarkoittavassa mielessä ilmausta ”uudet historiat”, jonka avulla pyritään selviytymään kaikista uusista valtavirran akateemisen tutkimuksen rinnalleen 1980-luvun alun jälkeen hyväksymistä uusista avauksista. Sellaisessa keskustelussa sekoitetaan tutkimuskohteen määrittely, uusien käsitteiden kehittäminen ja lähestymistavan (metodologian) tarkentaminen. Samalla saattaa käydä, kuten epäilen Ariësin ajattelun kohdalla käyneen, että edeltävällä periodilla jo tehdyt pioneerityöt jäävät uusien avauksien jalkoihin ja tulevat helposti kohdelluksi ylitettyinä käsityksinä, joihin ei ole enää syytä palata. Esimerkiksi oma 1980- ja 1990-luvun vaihteessa kehittelemäni periodisointi mentaliteettien historian vaiheiksi (mentaliteettihistoria ”ajan henkenä” 1920- ja 1930-luvulla, väestöhistoriasta ponnistava mentaliteettihistoria 1940- ja 1950-luvulla ja viimeisimpänä vaiheena antropologiasta innoittunut mentaliteettien historia 1960- ja 1970-lukujen jälkeen) saattoi syyllistyä yliolkaisuuteen mentaliteettihistorian varhaisvaiheiden saavutuksia kohtaan.⁹ Siitä huolimatta, että tämä yksinkertainen periodisointi on osoittautunut hedelmälliseksi työkaluksi ja että se ei ainakaan ohittanut Ariësin työtä, se kuitenkin sivuutti kysymyksen jatkuvuuksista mentaliteettien historian traditiiossa ja korosti periodisointien tapaan liikaa epäjatkuvuuksia.

Mentaliteetin käsite alkoi yleistyä jo 1900-luvun alussa. Käsitteen sisällössä on vuosikymmenten mittaan tapahtunut vaivihkainen, mutta merkittävä muutos. Aluksi käsite viittasi ennen kaikkea maailmankuvaan. Puhuttiin esimerkiksi primitiivisestä mentaliteetista tai lapsen mentaliteetista. Tuolloin tarkoituksena oli korostaa kehitystaseroa suhteessa länsimaiseen kulttuuriin tai aikuisen ihmisen ajatteluun. Mentaliteetista puhuttaessa puhuttiin alemmalla tasolla olevasta ajattelusta. Vähitellen etenkin tutkimuksessa mentaliteetilla alettiin tarkoittaa vakiintunutta tai yleistä suhtautumistapaa tai suhdetta ympäröivään maailmaan. Uusi mentaliteetin käsitteen merkitys viittasi johonkin tietoisesti muotoillun opin tai ideologian alapuolella olevaan, jopa tiedostamattomaan tai ainakin rutiiniksi muodostuneeseen arkipäiväiseen suhtautumiseen. Mentaliteetikäsitteen uudemman tulkin-

nan myötä etenkin historiantutkimuksessa alettiin soveltaa epäsuoraa päättelyä. Kun haluttiin tutkia kirjallisia dokumentteja tuottamattomia yhteiskuntaryhmiä, tulkittiin heidän mentaliteettejaan käyttäytymisen muotojen kautta. Ariès edustaa jo selvästi tätä epäsuoraa päättelyä korostavaa mentaliteetin käsitteen hahmottamisen toista vaihetta.

Tässä teoksessa pohdimme Arièsin ajattelua ja hänen työnsä merkitystä käyttäen lähtökohtana Philippe Arièsin kirjoittamia ja ideoimia teoksia mentaliteettien historian eri tutkimuskohteista. Ensimmäisessä artikkelissa keskityn Arièsin tutkijauran alkuvaiheisiin ja kiinnitän erityistä huomiota hänen varhaiseen historiateoreettiseen teokseensa *Le Temps de l'histoire* (1954), jonka esittelen eräänlaisena mentaliteettihistoriana. Teoksessaan Ariès hahmottelee miten Ranskassa on suhtauduttu historialliseen aikaan keskiajalta lähtien. Samalla pyrin hahmottelemaan mentaliteettien historian lähestymistavan muotoutumista sikäli kuin se liittyy Arièsin uraan ja ajatteluun. Kokoelman toisessa artikkelissa Marjatta Rahikainen kirjoittaa Arièsin pääteoksen, *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, keskeisistä ajatuksista, teoksen saamasta vastaanotosta ja asemasta lapsuuden ja perheen historian tutkimuksessa.

Teoksemme kolmas teema on kuoleman historia, josta kirjottavat Jyrki Hakapää ja Ilona Pajari. Hakapää tarkastelee erityisesti Arièsin toista pääteosta länsimaisen kuoleman historiasta *L'homme devant la mort* (1977) ja Pajari puolestaan keskittyy siihen, miten kuoleman historiaa on tutkittu Arièsin teoksen jälkeen. Hän myös pohtii Arièsin suhdetta sota-ajan sankarikuolemaan. Tämän jälkeen otamme esille kaksi Arièsin uran loppuvaiheen tutkimushanketta, jotka jäivät joko kesken tai valmistuivat toisten tutkijoiden viimeistelemänä. Johanna Ilmakunnas kirjoittaa yksityiselämän historiaa käsittelevästä teossarjasta *Histoire de la vie privée* (1985–1987), jonka ideoinnissa Ariès oli keskeinen vaikuttaja. Lopuksi vertailen lyhyesti Arièsin ja Michel Foucault'n seksuaalisuuden historian tutkimushankkeita, joita molempia voi pitää kesken jääneinä tai keskeytettyinä. Tarkastelun lähtökohtana on artikkelikokoelma *Sexualités occidentales* (1982), ajatuksen seksuaalisuuden historian lähes kaksi tuhatta vuotta kattavasta pitkästä kestosta lanseerannut teos. Arièsin kohdalla voisi nostaa esille myös jo mainitun muistamisen teeman ja omaelämäkerrallisen otteen, mutta

tässä yhteydessä tyydyn viittaamaan Patrick Huttonin avauksiin tässä kysymyksessä. Tämän artikkelikokoelman keskiössä on mentaliteettien historia historiantutkimuksen lähestymistapana.

Viitteet

- 1 Stearns 1994, 55, 107, 108, 112, 189–190, 258–259, 262, 467–468.
- 2 Lindemann 1994, 467–468.
- 3 Ariès 1974.
- 4 Anderson 1980, 85–86.
- 5 Hutton 2004.
- 6 Hutton 1993.
- 7 Ks. Hakapää 2005, Peltonen 2005 ja Rahikainen 2005.
- 8 Esimerkkinä tällaisesta käsitteiden puuroutumisesta on metodikirja Götlund & Käks 2004.
- 9 Peltonen 1992, 47–62. Käytin tässä artikkelissani Philippe Arièsin ja hänen ystävänsä Louis Chevalierin tutkimusotetta esimerkkinä mentaliteettien historian väestöhistorialliseen otteeseen nojaavasta vaiheesta toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä.

Kirjallisuus

- Anderson, Michel: *Approaches to the History of the Western Family 1500–1914*. Macmillan, London 1980.
- Ariès, Philippe: *Western Attitudes toward Death: From the Middle Ages to the Present*. Käänt. Patricia M. Ranum. Marion Boyars, London and New York 1974.
- Encyclopedia of Social History*. Toim. Peter N. Stearns. Garland Publishing, New York 1994.
- Götlund, Anna, Käks, Helena: *Handbok i konsten att skriva mikrohistoria*. Natur och Kultur, Stockholm 2004.
- Hakapää, Jyrki: Philippe Ariès ja kuolema. *Tieteessä tapahtuu* 22 (3) 2005, 43–49.
- Hutton Patrick H.: *History as an Art of Memory*. Vermont University Press, Hanover and London 1993.
- Hutton, Patrick H.: *Philippe Ariès and the Politics of French Cultural History*. University of Massachusetts Press, Amherst and Boston 2004.
- Katajala-Peltomaa, Sari, Vuolanto, Ville: *Lapsuus ja arki antiikissa ja keskiajalla*. Gaudeamus, Helsinki 2013.
- Lindemann, Mary: Mentalities. Teoksessa *Encyclopedia of Social History*. Toim. Peter N. Stearns. Garland Publishing, New York 1994, 467–468.
- Peltonen, Matti: Mentaliteettien historian vaiheet. Teoksessa Matti Peltonen: *Mata-*

- la katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta.* Hanki ja jää, Helsinki 1992, 47–62.
- Peltonen, Matti: Philippe Ariès mentaliteettien historian pioneerina. *Tieteessä tapahtuu* 22 (3) 2005, 33–37.
- Rahikainen, Marjatta: Philippe Ariès ja lapsuuden historia. *Tieteessä tapahtuu* 22 (3) 2005, 38–42.